

greniläistä eros ja agape -jaottelua ja keskittymällä morsiusmystiikkaan. Hän nostaa esiin paljon olennaista Lutherin ruumiillisuuskäsityksistä esimerkiksi kuvaamalla Lutherin käsitystä ihmisestä ensisijaisesti kokonaisuutena (lat. *totus homo*) tai vaikkapa erottelemalla luomisen mukaisen, seksuaalisen yhteenliittymisen tarpeen lankeemuksen jälkeen kuvaan mukaan tulleesta himosta. Lutherin omien kokemusten, myös ja erityisesti ruumiillisten sellaisten, merkitystä hänen teologialleen alleviivataan. Paikoin Gerlen johtopäätökset ovat tosin hieman yksinkertaistavia. Hän muun muassa toteaa, että ruumis ei ollut Lutherille ongelma tai este ja että toisaalta termi "liha" oli Lutherin käytössä aina negatiivisessa merkityksessä. Kumpikaan väitteistä ei pidä täysin paikkaansa, vaan Lutherin ajattelu oli monimuotoisempaa.

Gerlen teosta *Svenska Dagbladetissa* arvioinut dosentti Susanne Wiggerts Yngvesson on asettanut sen vastakohtaksi aiemmalle tutkimukselle, joka on hänen mukaansa luonut Lutherista todellisuutta totiseman ja harmaamman kuvan. Edesmennyt Luther-tutkija Heiko Oberman kritisoi Luther-tutkimusta jo 1980- ja 1990-luvuilla hieman samankaltaiseen tyyliin todeten, että Lutherista oli siihenastisessa tutkimuksessa luotu siloteltu ja salonkikelpoinen kuva. En kuitenkaan aivan allekirjoita Yngvessonin väitettä tämän päivän kontekstissa. Nykyään monissa tutkimuksissa otetaan melko hyvin huomioon esimerkiksi Lutherin keskenään ristiriitaiset näkemykset ja kunkin kontekstin – niin historiallisen kuin tekstuaalisen – vaikutus hänen ajatteluunsa. Tuore esimerkki tällaisesta tutkimuksesta on professori Lyndal Roperin kirjoittama elämäkerta *Martin Luther: Renegade and Prophet* (2016), jossa hyödynnetään myös psykohistoriallista tutkimusotetta.

Tätä monin tavoin käsitteilytään monipuolista ja kiinnostavaa teosta lukiessa nousee väistämättä mie-

leen se kysymys, onko nimenomaan Lutherin ottaminen teoksen otsikoon ja keskeiseksi osaksi tarkastelua ollut itse asiassa välttämätöntä. Otsikostaan huolimatta teoksessa käsitellään Lutherin lisäksi lukuisaa joukkoa muita ajattelijoita varhaiskirkon teologeista aina nykypäivän filosofeihin ja historioitsijoihin. Lutherin teksteihin syvennyttäen kunnolla vasta sivulta 152 lähtien, vaikka niiden tulkintaa on ennakoitu monessa yhteydessä jo aiemmin. Gerlen mukaan Lutherin valintaa tutkimuskohteeksi on ohjannut hänen merkityksensä, tarkemmin ottaen yleisesti jaettu *käsitys* hänen merkityksestään ruotsalaiselle yhteiskunnalle ja sen historialle. Gerlenkin mainitsema populaari käsitys esimerkiksi niin sanotun luterilaisen työmoraalin tai ruumiskielteisyysliittymisestä nimenomaan Lutheriin itseensä on luonnollisesti yleisty, joka ei ota huomioon 500-vuotista historiankulkua Lutherin ja nykypäivän välissä. Lisäksi käsitykseni mukaan uuden ajan alun Itämeren alueella Philipp Melanchthonin vaikutus oli todellisuudessa monelta osin Lutheria suurempi. Modernissa tutkimuksessa on myös todettu, että muun muassa Ruotsissa saksankielistä yliopistoteologiaa tärkeämpiä olivat usein esimerkiksi ruotsinkieliset yleisluontoiset traktaatit.

Gerlen kirja on osin laadittu vastaamaan yleisen mielipiteen ja median jakamiin mielikuviin. Luther toimii Gerlen ja muiden modernien tutkijoiden keskustelukumppanina kirjassa, kuten Gerle asian esittää. Lutherin ruumiillisuuskäsitysten ja ruumismyönteisyyden avaaminen on kuitenkin vain yksi askel jäljitettävässä nyky-Ruotsin ruumiillisuuskäsitysten historiaa. Lutheria edeltävien ajattelijoiden osalta historian kartoitusta on onneksi tehty teoksessa varsin mukavasti. Kuitenkin myös Lutherin aikaisten näkemysten peilaaminen sekä ennen kaikkea protestanttisen historian laajempi käsitteily kehollisuuden perspektiivistä olisi ollut historiantutki-

muksen näkökulmasta mielekästä ja tärkeää. *Sinnlighetens närvaro* on joka tapauksessa vahvuuksineen ja puutteineen tervetullut lisä teologiseen tutkimukseen: se ottaa ilahduttavan vakavasti kysymyksen kehollisuuden merkityksestä niin historiasa kuin nykypäivänä.

SINI MIKKOLA, TEOL. MAIST.

MARTIN WALLRAFF & SILVANA SEIDEL MENCHI & KASPAR VON GREYERZ (ED.)

Basel 1516: Erasmus's Edition of the New Testament. Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 91. Tübingen: Mohr Siebeck 2016. 319 s.

Vuosi 1516 oli Erasmusuksen vuosi. Aikansa johtava teologi oli viissikymmenissä. Hän oli tullut Baseliin kaksi vuotta aikaisemmin valmistelemaan kahta editiota, jotka ilmesivät Johannes Frobenin kirjapainosta. Jos kirkkoisä Hieronymuksen tuotanto täytti yhdeksän folianttia, myös *Novum Instrumentum* oli foliokokoinen. Sen rinnakkaisilla palstoilla ovat kreikkankielinen teksti ja Erasmusuksen latinankielinen, Vulgatasta poikkeava käännös. Teokseen kuuluu kolme esipuhetta, ja sen lopettavat laajat *Annotationes* eli kommentaariosasto, joka sisältää sekä tekstikriittisiä että teologisia huomautuksia.

Erasmus omisti aikaansaannoksensa paaville, ja vastauskirjeessään Leo X mainostaa teosta oppineille ja sulkee tekijän suosioonsa. Erasmus liitti tämän kirjeen jokaisen uuden painoksen alkuun ja hankki lisäksi teokselleen keisarillisen privilegion.

Erasmusuksen tarkoitus oli korjata perinteistä Vulgatan tekstiä. Juuri tämä herätti vastustusta, ei niinkään ensi kertaa julkaistu alkuteksti; kreikan taito oli vielä harvinainen oppi-

neiden keskuudessa. Erasmus joutui korjaamaan myös alkutekstiä, sillä hänen ensipainokseen käyttämässään Ilmestyskirjan käsikirjoituksesta puuttui muutamia jakeita, ja hän paikkasi kohdat kääntämällä ne Vulgatasta kreikaksi. Seuraavien painosten muutokset koskivat kuitenkin ennen muuta latinankielistä tekstiä. Selitysosasto laajeni painospainokselta, kun Erasmus vastasi saamaansa kritiikkiin. Toinen painos – nyt perinteisellä nimellä *Novum Testamentum* – ilmestyi 1519, kolmas 1522, neljäs 1529 ja viimeinen 1535. Viimeinen laajentui yli 1300 sivun mittaiseksi. Tämä ei sopinut kaikkien kukkarolle, ja siksi teoksesta otettiin myös oktaavokokoisia taskupainoksia, joissa oli vain latinankielinen teksti. Kansalliskirjastossa on tällainen Baselissa 1526 painettu *editio minor*, jonka marginaaleihin on käännetty joitakin sanoja suomeksi.

Ajatus suomenkielisestä Uudesta testamentista oli herännyt teoksen ilmestyttyä ruotsiksi 1526. Erasmus editiosta tuli perusta useille kansankielisille versioille. Kääntäessään Uutta testamenttia Wartburgin linnassa Lutherilla oli käytössään vuoden 1519 painos, josta hän hyödynsi sekä latinalaista että kreikkalaista tekstiä. Teoksen selitysosaa hän oli käyttänyt jo vuoden 1519 Galatalaiskirjeen kommentaarissaan. Erasmus ansiot haalistuivat kuitenkin pian, sillä jouduttuaan teologiseen kiistaan humanistin kanssa Luther toivotti tämän samaan paikkaan paavin ja perkeleen kanssa. Ruotsalaisen Uuden testamentin tärkeimpänä pohjatekstinä on puolestaan Erasmus edition kolmas painos, ja samaan pohjautuu eräiden välivaiheiden kautta myös englanninkielisen maailman merkittävien teos, *King James Version* vuodelta 1611. Agricola käytti suomenkokoisena lähteenä viimeistä eli vuoden 1535 laitosta.

Erasmus sovelsi pyhään tekstiin samoja kriittisiä tutkimusmenetelmiä, joita humanistit käyttivät analysoidessaan antiikin kirjal-

lisuutta. Näin hän loi perustan modernille Uuden testamentin tutkimukselle. Vaikka hänen ensisijainen tavoitteensa oli parannettu latinankielinen versio, aikaa myöten tärkeämmäksi osoittautui ensi kertaa painoasun saanut alkuteksti. Siitä tuli niin kutsuttu *textus receptus*, johon tutkimus tukeutui 1800-luvun loppupuolelle saakka. Raamatun-suomenoskomitea luopui sen käytöstä 1900-luvun alussa.

Moderni Erasmus-tutkimus on ryhmittynyt kahden projektin ympärille. Humanistin teosten kriittistä, niin kutsuttua Amsterdamin laitosta alettiin julkaista 1969 ja siitä on ehtinyt ilmestyä puolisensataa teosta. *Collected Works of Erasmus* eli niin kutsuttu Toronton laitos on aloitettu 1974 ja se käsittää tähän mennessä yli seitsemänkymmentä osaa. Siihen sisältyy myös Erasmus kirjeenvaihto, joka on julkaistu latinaksi jo viime vuosisadan alkupuolella ja jota ei ole otettu mukaan Amsterdamin laitoksen.

Basel 1516 -artikkelikokoelman kirjoittajat ovat läntisestä Euroopasta, Yhdysvalloista ja Kanadasta, ja he ovat historioitsijoita, teologeja ja filologeja, useimmat etabloituneita Erasmus tutkijoita. Viisitoista englanniksi ja saksaksi kirjoitettua artikkelia käsittelee Erasmus teoksen syntyvaiheita, käsikirjoitustraditiota, Erasmus laatimia esipuheita ja kommentteja, teoksen markkinointia, vastaanottoa ja laajempaa vaikutushistoriaa.

Amsterdamin laitoksessa Erasmus Uusi testamentti käsittää kymmenen huolellisesti editoitua osaa. Sen molemmat toimittajat ovat kirjoittaneet artikkelin esiteltävään teokseen. Andrew J. Brown, joka on toimittanut ja kommentoinut Uuden testamentin tekstin, esittelee Erasmus käyttämät käsikirjoitukset sekä antaa arvion niiden ja koko edition laadusta. Tämän perusteella hän rohkenee kyseenalaistaa nykyisen tekstikritiikin periaatteita ja käytäntöjä. Hänen mielestään Erasmus esittämä tekstimuoto on pai-

koin parempi kuin modernin standardiedition eli Nestle-Alandin teksti. Selitysosan editoija Miekske van Poll-van Lisdonk esittää puolestaan, kuinka *Annotationes*-osan tarkoitus oli selittää ja perustella niitä muutoksia, jotka Erasmus teki Vulgatan tekstiin. Artikkelelaajenee kuvaukseksi siitä, kuinka Raamatun selittämisestä tuli Erasmus elämäntyö.

Basel 1516 kertoo myös, kuinka se kirkko, johon Erasmus kuului ja johon hän jäi, tuomitsi ja hylkäsi hänen työnsä. Myös protestanttisella puolella Erasmus latinankielinen teksti jäi unhoon, mutta alkuteksti tarjosi pohjan lähes kaikille kansankielisille käännöksille.

SIMO HEININEN, PROF. EMERITUS

HARRY FREEDMAN

The Murderous History of Bible Translations. Power, Conflict and the Quest for Meaning. London/New York: Bloomsbury 2016. 256 s.

Harry Freedman on brittiläinen seemiläisten kielten ja Talmudin tuntija. Tuoreimmassa teoksessaan hän esittelee raamatunkäännösten historiaan liittyviä konfliktialttiita piirteitä. Kirja on mielenkiintoinen, yleisajuinen ja säilyttää kohtalaisen tasapainoisen otteen aiheeseensa. Se ei kuitenkaan lunasta otsikkoaan: "murhiin" tai väkivaltaan päästään vasta sivulla 65 ja kytkentä raamatunkäännöksiin on erittäin väkinäinen. Verisimmät kohtaukset löytyvät lyhyessä kuvauksessa kataareista, joiden oksitaaninkielinen Uuden testamentin käännös kiellettiin 1229 pitkän ja verisen vainon jälkeen. Murhia esiintyy siellä täällä toisessa osassa "The Violence Begins", mutta kolmas osa "Enlightenment" on jo valistuneen rauhallinen. Historia on niin täynnä murhaa ja väkivaltaa, että mikään historiikki tuskin ansait-